

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fund af gamle Dokumenter paa Ærøskøbings Raadhus

Af Overarkivar dr. phil. *Erik Kroman.*

De ærøske Arkivalier fra Hertugtiden er i det hele ret godt bevaret. Det gælder dog ikke Arkivalierne fra de to første Hertuger Hans d. Yngre og Hertug Christian af Ærø. Hertug Hans' Arkiv er overhovedet kun bevaret brudstykkevis, og der er meget lidt deri, der angaar Ærø. Af Hertug Christians Arkiv er næsten kun bevaret Amtsregnskaberne fra 1627-28, men det opvejes i nogen Grad af de udførlige Skiftesager vedr. Boet efter ham. En vigtig Kilde fra Hertug Christians Tid er desuden den gamle interessante Raadstueprotokol fra Ærøskøbing for Aarene 1625-34, som fortjente at blive trykt. Efter Hertug Christians Død 1633 deltes Øen som bekendt ved Forliget i Eckernførde 1634 mellem de 4 andre sønderborgske Linier. De to midterste Dele med Herregaardene Graasten og Voderup og Købstaden Ærøskøbing samledes dog allerede Aaret efter af Hertug Philip af Glücksborg, og mod Slutningen af Aarhundredet forenedes den vestlige og østlige Del af Ærø under Linien Nordborg-Pløn. Ved Kongens Overtagelse af Søbygaards og Gudsgaves Len 1729 kom Amtsskriverkontorets Arkiv (paa Søbygaard) til Amtmanden paa Nordborg og derfra efter 1864 til Arkivet i Slesvig. 1902 kom det ved en Udveksling med Preussen mod Afgivelse af helgolandske Arkivalier til Rigsarkivet. De plønske og nordborgske Arkivalier, derunder ogsaa de plønsk-ærøske og de nordborg-ærøske Arkivalier, kom ved den plønske Linies Uddøen 1761 til det danske Gehejmearkiv. 1750 overtog den danske Konge ogsaa den glücksborgske Del af Ærø. I Overdragelsesdo-

*Den første sønderborgske Hertug.
Hertug Hans den Yngre.*

kumentet var det fastsat, at Arkivalierne vedr. Ærø samtidig skulde afleveres, og de glücksborgske Udsendinge medbragte da ogsaa ved den højtidelige Overdragelse paa Ærø 4. og 5. Marts 1750 17 »Konvolutter« med Arkivalierne. De blev foreløbig anbragt paa Graasten hos Amtsforvalter Hanefelt, og det var Meningen, at de i Løbet af Foraaret, naar der blev Skibsløjighed, skulde sendes til København. Det skete imidlertid ikke. Arkivalierne blev staaende paa Graasten, og her blev de senere ordnet sammen med det lokale Amtstuearkiv, da ialt 20 »Konvolutter«. Ved Amtstuens Overflyttelse til Ærøskøbing 1773 fulgte Arkivalierne med. De blev her o. 1830 benyttet af Hübertz til hans Beskrivelse over Ærø. Ved Landsarkivet i Odenses Oprettelse i Beg. af 1890erne overførtes de dertil. Herfra kom de efter c. 200 Aars Forsinkelse 1946 til Rigsarkivet i København.

Men ogsaa Ærøskøbing har fra gammel Tid haft et Arkiv paa Raadhuset. Det omtales af Hübertz, som har benyttet Dokumenter derfra. I nyere Tid har det imidlertid været forsvundet. Jeg henvendte mig for nogle Aar siden paa Raadhuset for at faa Oplysning om det, men Personalet kendte intet til det. Der var ganske vist en Del Pakker paa Loftet, men man mente, det udelukkende drejede sig om nyere Sager. Man var endda saa elskværdig at følge mig derop, men ogsaa jeg saa kun nyere Arkivalier. I Forsommeren foretog man imidlertid i Anledning af Sammenslutningen mellem Ærøskøbing og Landkommunerne en Oprydning i de mange Sager, og i en af-

sides Krog fandt man pludselig Byens gamle Arkiv, som havde ligget gemt og glemt i de 100 Aar, siden det i 1860erne overførtes til det nybyggede Raadhus. Gennem Billedhugger Hammerich blev jeg gjort bekendt med Fundet, og i September fik jeg under et Ophold paa Ærø Lejlighed til at se lidt nærmere paa det.

Arkivet er ret omfangsrigt, men uordnet og for Øjeblikket temmelig uoverskueligt. Det er foreløbig anbragt i et Antal store Papkasser. De ældre Dokumenter frem til c. 1750, da de glücksborgske Besiddelser blev overtaget af Kronen, som fandtes nogenlunde samlet, har en særlig Interesse og skal omtales lidt nærmere her. De er for en stor Del kendt i Forvejen igennem Glücksborgarkivet, men der er dog Ting imellem, som ikke tidligere har været kendt. Nogle af de vigtigere Dokumenter vil blive nævnt i det følgende.

Længst tilbage i Tiden gaar Byens Privilegier, for de ældstes vedkommende dog kun i Kopier, deriblandt det ældste kendte, Christian 2.s Privilegium fra 1522, som gav Ærøskøbing Eneret paa al Handel paa Øen. Ligeledes i Kopier findes de følgende Kongers, Frederik 1.s og Christian 3.s, Privilegier. Det ældste originale Dokument er Hertug Hans d. Yngres Privilegium af 28. Marts 1597 med Hertugens sædvanlige Underskrift: *Manu propria* (Med egen Haand) uden hans Navn. Hertug Hans efterfulgtes paa Ærø i Overensstemmelse med hans Testamente af hans ældste Søn Hertug Christian. Der findes fra hans Tid et enkelt Brev fra 1632, hvorved Borgerne i Købing mod en aarlig Afgift paa 15 Rdlr. bliver fritaget for at gøre »Segelation und Rodereyen«, hvad der maa betyde Sejl- og Rotjeneste for Hertugen. Ved Eckernførdeforliget efter Hertug Christians Død 1633 lovede Arvingerne, som delte Øen mellem sig, at opretholde Ærøskøbings Privilegier. Forpligtelsesbrevet med alle fire Hertugers Underskrifter findes i Kopi blandt Dokumenterne. Det fik som bekendt ikke større Betydning, efter at Delingen havde fundet Sted. Hertug Philip af Glücksborg, Ærøskøbings nye Herre, viste straks sin Velvilje mod Byen, idet han ved et Gavebrev dat. Ærøskøbing 9. Marts 1634, som ligeledes findes mellem Dokumenterne, skænkede den et Kornhus beliggende paa Torvet til Raadhus. Det nye Raadhus afløste Byens ældste Raadhus, som havde sin Plads i Husrækken mellem Kirken og Torvet; det var ikke, som Hübertz formoder, brændt ved den store Ildebrand 1629, men det har paa den Tid været gammelt og forfaldent. Fra samme Aar og formodentlig omtrent samtidig er Dokumentet, hvorved Hertug Philip fornyer Byens Privilegier, det er ligeledes dateret i Ærøskøbing. Virkninger af Delingen viste sig meget snart. Allerede fra Aaret 1641 foreligger et Tingsvidne af Gudsgaves Birketing udstedt paa Foranledning af Raadmanden Hans Brandt i Ærøskøbing, som bevidner, at Hertug Hans Christians Husfoged paa Sønderborg Rasmus Jensen paa Tinget havde læst et Forbud af Hertugen mod al Udskibning og Forprang i Lenet. Det er et af de første Tegn paa Mar-

stals Opkomst, som stod i nøje Forbindelse med Delingen. De skiftende Besiddere af Lenet i den følgende Tid har været for interesserede i den nye Bys Opkomst til at gøre noget alvorligt for at hindre den. Hertug Philip efterfulgtes 1764 af Sønnen Hertug Christian. Denne bekræftede samme Aar Ærøskøbings Privilegier. Privilegiebrevet har Paategning om, at det er læst paa Graastens Lands-ting og Ærøskøbing Byting samt paa Søbygaards »Lands-ting«, derimod har det ingen Paategning om, at det er læst paa Tinget i Gudsgaves Len, hvis Besidder dengang var Augustenborgernes Stamfader Ernst Günther. Fra Hertug Christians Tid er Kontrakten om Ærøskøbing-borgernes Forpagtning af Herregaardsmarken for 1000 M. lybsk aarlig, dat. 18. Aug. 1682. Skønt Præsterne i Ærøskøbing ikke sorterede under Hertugerne, men direkte under Kongen, gik de dog ikke af Vejen for at henvende sig til Hertugen, naar de saa deres Fordel derved. Fra 1690 foreligger der et Brev fra Sognepræsten i Ærøskøbing Peder Sølle til Hertugen, hvori han klager over, at Folk, der ikke har købt Stolestader, d. v. s. de mindre-bemidlede, benytter Stolestaderne »baade neden i Kirken saa og paa Pulpituret« uden at betale de befalede 8 Sk. 1. aarlig, endskønt han nogle Gange »af Prædikestolen« har »forbødet nogen at betræde uden Betaling«, hvorfor han anmoder om, at der bliver paalagt de skyldige Bøder, hvad Hertugen bifalder. Den uheldige Skik med Betaling for Stolestaderne, som praktisk talt ikke kendtes i Marstal, blev først afskaffet i 19. Aarh. Under Hertug Christians Søn Philip Ernst, som efterfulgte Faderen 1698, blev Ærøskøbings Overtagelse af Herregaardsmarken fuldbyrdet, idet Borgerne købte Jorden af Hertugen for 500 M. lybsk for hver af de 58 Parceller. Byen fik derved sin Jord mere end fordoblet. Det betydningsfulde Dokument er som det eneste af Dokumenterne skrevet paa Pergament. De nye Tider med større Forstaaelse af Bøndernes Stilling begynder saa smaat at mærkes. Under stor Modstand fra Ærøskøbing havde Philip Ernst 1704 givet Bønderne Tilladelse til at sælge deres Varer til, hvem de vilde, dog under Forudsætning af, at de betalte Tolden i Ærøskøbing. Da der imidlertid skete et Par Tilfælde af Toldsvig, og det i Dekretet var udtalt, at alle hæftede for en og en for alle, blev Tilladelsen ophævet ved et nyt Dekret af 28. Marts 1721, saaledes at Bønderne for Fremtiden kun maatte sælge deres Korn til Borgerne i Ærøskøbing, mens de med Hensyn til Kvæg og Heste og Produkter i Forbindelse dermed fortsat blev frit stillet. Hertugen meddelte yderligere, at han havde besluttet at oprette et aarligt Marked, hvorom der skulde komme nærmere Bestemmelse. Det er dog øjensynlig blevet ved Tanken. Samme Aar fulgte en meget summarisk Fornyelse af Ærøskøbings Privilegier. Af andre Dokumenter fra Hertug Philip Ernsts Tid kan nævnes et Dekret om den rettidige Betaling af Kirke- og Skolebetjentenes Salarier, hvortil er knyttet en Bestemmelse af en vis kulturhistorisk Interesse. Man havde fra gammel Tid ved Bryllup-

Hertug Frederik af Glücksborg, Den sidste Hertug, som havde Besiddelser paa Ærø.

per benyttet en Brudekrone og Smykker, som fandtes ved Amtstuen paa Graasten, men det var i den sidste Tid gaaet af Brug, hvorved det var gaaet ud over Hertugens Indtægter. Det paabydes nu, at Krone og Smykker skal bruges ved ethvert Bryllup, hvor Bruden er i jomfruelig Stand, men Gebyret nedsættes til 1 Rdl. i Stedet for som tidligere 4 Mark.

Ved Philip Ernsts Død 1729 efterfulgtes han af Sønnen Hertug Frederik, den sidste af de glücksborgske Hertuger, som havde Besiddelser paa Ærø. Han fornyede Byens Privilegier 1/8 1733 m. H. t. Bøndernes Salg af Korn til Borgerne. Handelen paa selve Øen var dog utvivlsomt allerede paa den Tid blevet af underordnet Betydning for Ærøskøbing. Hertug Frederiks Tid er Ærøskøbings store Handelsperiode, de store Købmænds Tid, hvorom man endnu 100 Aar efter øjensynlig vidste at fortælle. Det var

Merkantilismens Tid i Kongeriget. Ved Indførselsforbud og høje Toldsatser søgte man at støtte den hjemlige Industri. I Ærøskøbing, der hørte til Hertugen af Glücksborg, gjaldt Indførselsforbudene ikke, og da Borgerne yderligere havde forpagtet Tolden af Hertugen, kunde man her toldfrit indføre alle udenlandske Varer. De udførtes derefter væsentlig ved Smughandel til de omliggende Dele af Kongeriget. Et Vidnesbyrd om den voksende Handel er en Kontrakt, der findes mellem de nyfundne Dokumenter, hvorved Hertug Frederik forpagter Tolden til Borgerne i Ærøskøbing for 6 Aar fra 1/1 1737 til 1/1 1743 for 220 Rdlr. aarlig. Hübertz har kendt dette Dokument og bemærker, at man af den ringe Forpagtningsafgift kan se, »at Ærøskøbing ikke, som nogle mene, forhen har været en betydelig Handelsplads«. Beløbet betød dog en betydelig Stigning fra de tidligere Kontrakter, og ved de senere Kontrakter steg det yderligere meget stærkt. Af andre Dokumenter fra Hertug Frederiks Tid kan nævnes et Par strenge Forordninger, hvorved al Jagt forbydes, ligesom det forbydes Indbyggerne at være i Besiddelse af Skydevaaben. I Forbindelse med Jagten staa ogsaa et Forbud mod Rydning af Buske og Krat.

Hertug Frederik maatte paa Grund af trykkende økonomiske Omstændigheder, som navnlig skyldtes store Skatterestancer, ved en Overenskomst Lille Juleaftensdag 1749 overlade sine ærøske Besiddelser til Kongen. Hovedformålet for den danske Regering med Erhvervelsen havde været at komme Smughandelen til Livs. Da Ærøskøbing netop havde sluttet en ny Toldforpagtningskontrakt med Hertugen, kunde Regeringen først i 1755 faa gennemført sine Foranstaltninger, og Ærø blev nu underlagt den fynske Toldforpagtning. Ærøskøbings Overgang til Kronen var et haardt Slag for de store Købmænd, men alt i alt blev den dog utvivlsomt til Fordel for Byen, selv om de Forhaabninger, man havde gjort sig om, at Byens gamle Handelsprivilegier maatte blive haandhævet for hele Øen, ikke gik i Opfyldelse. Borgerne blev nu toldmæssigt ligestillet med Kongens andre Undersaatter i Danmark og Hertugdømmerne, mens de tidligere var blevet behandlet som Udlændinge. At Ærøskøbing var i Fremgang de følgende Aar fremgaar af, at Skibsflaaden var jævnt voksende.